

Lze se vyučit na spisovatele?

Téměř ve všech oborech umění se zdá existence příslušného školství, tedy fakt, že adept tohoto umění musí projít určitou výukou, která jej zasvětila do základů řemesla, naprosto samozřejmá. Proměna podoby a funkce umění během posledního století nás sice naučila, že jsou i jiné možnosti, jak se jako umělec prosadit, nicméně stále platí, že houslistou, tanečníkem, hercem, zpěvákem, malířem či sochařem se člověk nejsnáze stane, pokud se najde někdo, kdo tuto profesi ovládá a může mu předat své věcné a teoretické zkušenosti a také dohlížet na jeho výcvik v praktických dovednostech. Umělec může být i samouk, nicméně již odpradáвна se zdálo jako výhodné zřizovat pro ty, kteří chtějí určité umění „umět“, rozmanité formy výchovy, ať již v rámci rodiny, pracovních týmů a dílen, nebo dokonce škol rozmanité úrovně. V tomto směru se jednotlivá umění de facto nelišila od jiných povolání, v nichž se uchazeč-učeň stával členem profesního cechu teprve poté, co byl uveden do všech tajemství řemesla a prošel požadovanými zkouškami. Jediný rozdíl byl snad v tom, že některá z umění – méně pracné výtvarné disciplíny, tanec, zpěv a zejména hra na hudební nástroje – byla vnímána nejen jako výdělečná činnost, ale také jako vhodná relaxační a kratochvilná zábava pro urozené. Ale i u těchto amatérů, tedy milovníků umění, se ale přirozeně očekávala určitá míra „odborného“ vzdělání. Proto se dodnes, přinejmenším na základních školách, učíme zpívat a malovat.

Z tohoto pravidla ovšem existuje – alespoň v našem kulturním kontextu – jedna velmi významná výjimka. Jedno umění se totiž jeví jako aktivita na první pohled se školní výchovou téměř neslučitelná, vzpírající se jakýmkoliv požadavkům na řemeslnou dovednost. Tímto uměním je literatura.

Příčiny tohoto jevu jsou historické a vyplývají z exkluzivního, magického postavení jazyka, slova a myšlenky v naší civilizaci, ale také z přirozených odlišností mezi jednotlivými uměními a jejich technickou a technologickou náročností.

Specifičnost básnictví si lidé uvědomovali již v dobách, kdy pro ně mezi uměním a řemeslem ještě neexistoval zásadní rozdíl. Staří Řekové obojí označovali slovem „techné“, které pojmenovávalo schopnost něco vytvářet, tedy být dost dovedný a chytrý a umět vyrobit nebo předvést něco užitečného. Pro Aristotela techné znamenala naučenou či zkušeností získanou zručnost

a odbornost. Necítil přitom potřebu rozlišovat, zda jde o práci lodivoda, truhláře, tesaře, tkalce, hrnčíře, kováře, kuchaře a zemědělce, nebo o tvorbu sochaře, malíře a hudebníka, anebo dokonce o profesi politika, případně lékaře. Společný smysl všech těchto profesí totiž viděl v určitém výsledku, ať již jde o konkrétní výrobek, nebo o praktickou pomoc druhému člověku, o dovedení lodi do cíle plavby nebo o správné řízení společnosti. Slovo techné tak bylo možné vztáhnout i na aktivity spjaté s jazykem, například na rétoriku, tedy praktickou dovednost přehledně podat své názory a přesvědčit o nich toho druhého.

Nevztahovalo se však na takové jazykové aktivity, jako bylo básnictví nebo filozofie, neboť smyslem těchto činností bylo víc: *epistémé*, tedy poznání pravdy, jež není utilitární a neslouží ničemu jinému než sobě samému. Filozofie dospívala k němu prostřednictvím rozumu, básnictví navíc i prostřednictvím napodobování-mimesis a prožitku směřujícího k očistění-katharsi. Obojí pak spojovalo přesvědčení o schopnosti slov pojmenovávat podstatu světa.

Tato důvěra ve slovo jako nástroj myšlení určila také názory Martiana Capelly, který žil v Římě v pátém století a středověku zprostředkoval antické poznání. V rámci toho, co považoval za umění, odlišoval Capella mezi manuálními činnostmi vytvářejícími hmotné předměty, tedy například malbou, stavitelstvím či sochařstvím, a činnostmi intelektuálními, duchovními. O jeho hodnotových preferencích, nebo možná spíše o tom, kdo která umění provozoval, svědčí, že první z nich označoval jako umění otrocká (*artes serviles*) a druhá jako umění svobodná (*artes liberales*).

Svobodná umění nebyla ovšem uměními v dnešním slova smyslu, jako spíše stupni, kterými by měl – svobodný – člověk projít na cestě za vzděláním. V alegorickém spisu *De nuptiis philologiae et Mercurii* (Svatba Filologie s Merkurem) je Capella rozdělil na sedm typů, soustředěných do dvou skupin. Základem výchovy podle něj bylo trivium, obsahující především jazykové znalosti a dovednosti. Skládalo se ze tří umění. V gramatice se žák měl naučit čtení a psaní a rozumovému porozumění textům, a to i na základě četby kanonizovaných děl. Logika (nebo také dialektika) mu měla zpřístupnit formy myšlení, prostřednictvím rétoriky pak měl získat schopnosti sestavovat písemné a mluvené jazykové promluvy. Na trivium navazovalo vyšší kvadrivium, obsahující vědomosti dnes spojované nejspíše s exaktními vědami, tedy aritmetiku, geometrii a astronomii, ale také harmonii neboli musiku. Ta ovšem nebyla ani tak výukou hudby v současném, umělecko-praktickém pojetí, jako spíše matematicko-teoretickou naukou o souladu-řádu věcí, jehož projevem byl i chorální zpěv nebo hra na nástroje.

Capellova koncepce výchovy byla převzata středověkým školstvím a ovlivnila také evropskou školu následujících staletí. Z hlediska předmětu této úvahy, tedy otázky, zda je možné se vyučit na spisovatele, však obsahovala jeden – zdánlivý – paradox. Jakkoli totiž postulovala výuku praktického vytváření

textů a tuto dovednost stavěla nad umění vytvářet hmotné předměty, tvůrčího psaní se vůbec nedotýkala.

Capellův koncept vycházel z faktu, že „artes serviles“ jsou pro ty, kteří je ovládají, zdrojem obživy, v naprosté většině tedy vytvářejí svá díla na objednávku těch, kteří na to mají. Básnictví takovým povoláním v jeho myšlení ovšem nebylo. Cílem trivia proto nebylo žáka vychovávat „na spisovatele“, tedy k literární osobitosti. Mělo mu poskytnout „jen“ výchozí „všeobecné“ vzdělání, nezbytné k tomu, aby svobodný člověk mohl vykonávat nejrůznější užitečné společenské funkce. Jakkoli bylo obecně známo a oceňováno, že existují i lidé schopní užívat písma a slova také náročnějším způsobem, formulujícím mimořádné myšlenky, nezdálo se nutné je k tomu přímo vychovávat, neboť nešlo o řemeslo, ale o záležitost čistě individuálního talentu a potřeby.

Jinak řečeno, umění vytvářející hmotné předměty nebo produkující v čase vznikající a zanikající hru (hudbu, divadlo) bylo záležitostí profesionálů, kteří k této profesi museli být – stejně jako jiní řemeslníci – vychováváni. Aby totiž takový umělec-řemeslník vyrostl z učně na mistra oboru, nestačil mu jenom talent, potřeboval si osvojit velké množství praktických i teoretických dovedností a znalostí. Například malíř nevystačil „jenom“ s uměním dobře kreslit či malovat, ale musel ovládat i technologie výroby barev a přípravy podkladů, jinak neměl možnost své umění předvést. Obdobně tak sochař. Naproti tomu spisovateli stačilo a dodnes stačí daleko méně: jenom ono „triviální“ trivium, tedy schopnost číst a psát a také přesvědčení, že je schopen prostřednictvím písma něco podstatnějšího sdělit. Psaní a čtení bylo sice zprvu výjimečným privilegiem, v průběhu dějin se však postupně stále více demokratizovalo. Nástroje, které spisovatel potřeboval, tedy pero, inkoust a papír, byly navíc v porovnání s pomůckami potřebnými pro provozování jiných umění levné a široce dostupné. K literatuře tak byli vlastně vychováváni všichni a nikdo, neboť spisovatelem se mohl stát každý, kdo uměl psát. Produktem spisovatelovy činnosti navíc nebyl (a dodnes není) žádný předmět, ale nehmotná myšlenka, vůči níž popsaný papír, kniha či digitální zápis jsou jen v pozici materiálních nosičů.

Promítlo se to i do roviny pojmové. Zatímco v „otrockých“ uměních (ale i v hudbě, jejíž provozování bylo rovněž podmíněno výchovou) se vyvinula potřeba odlišit, a to i slovně, vyškolené profesionály od amatérů či ochotníků, kteří z radosti a pro zábavu provozovali totéž umění, ale bez požadované úrovně vzdělání, v literatuře se nikdy takový rozdíl nevyvinul. Spisovatelé v dějinách byli z povahy své tvorby dlouho „jen“ amatéry – psaní pro ně nebylo základním zdrojem obživy, ale aktivitou „navíc“, kterou provozovali vedle své skutečné profese nebo která jim byla umožněna jejich finančním zázemím a sociálním postavením. Ať již byli studenty, duchovními, učiteli, úředníky, šlechtici nebo třeba vládci (Karel IV.), nepsali zpravidla na objednávku či příkaz, ale z vnitřního přetlaku, z potřeby něco prostřednictvím slova a písma zformulovat a sdělit.